

РОЗДІЛ VIII. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.541

DOI <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-2-20>

Зґвалтування як окремий вид злочину за кримінальним правом України та країн Південно-Східної Європи: основні термінологічні та змістові аспекти

Бакаєв Д. І.*Національний університет «Одеська юридична академія»,**Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна**idbakaevd@gmail.com***Ключові слова:**

зґвалтування, злочин, кримінальне право України, кримінальне право країн Південно-Східної Європи, порівняльно-правове дослідження.

Проаналізовано основні термінологічні та змістовні аспекти зґвалтування як окремого виду злочину за кримінальним правом України та країн Південно-Східної Європи. Встановлено, що у законодавстві більшості країн Південно-Східної Європи відсутні всі елементи, які відповідають Стамбульській Конвенції.

Встановлено, що юридична конструкція зґвалтування як статевих зносин без згоди має низку недоліків. Обґрунтовано, що визначення волевиявлення як окремого елемента згоди проблематично, оскільки це створює занадто широкі межі інкримінування фактичного статевого акту без згоди.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, або Стамбульська конвенція (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention) є найбільш поширеною міжнародною угодою, предметом якої є боротьба з цим порушенням прав людини.

Відповідно до ст. 36 Стамбульської конвенції сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки (сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування): 1) здійснення без згоди вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; 2) здійснення без згоди інших актів сексуального характеру з особою; 3) примушування іншої особи до здійснення без згоди актів сексуального характеру з третьою особою.

Важливо підкреслити, що серед перших 10 країн-членів Ради Європи, які ратифікували цю Конвенцію, були Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Північна Македонія та Сербія. В Україні норму про відповідальність за зґвалтування було повністю змінено і приведено у відповідність до положень Конвенції.

Зроблено висновок, що у законодавстві більшості країн Південно-Східної Європи відсутні елементи, які відповідають Стамбульській Конвенції. Це в основному тому, що переважна більшість країн Південно-Східної Європи мають юридичні визначення зґвалтування, засновані на силі або погрозі силою (або на іншому примусі), а не на відсутності згоди. Це, зокрема, Болгарія, Румунія, Словенія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Республіка Сербська та округ Брчко. Визначення поняття «зґвалтування» шляхом вживання у тексті словосполучення «добровільна згода» має місце в Україні, Хорватії, Чорногорії тощо.

Rape as a separate type of crime under the criminal law of Ukraine and South-Eastern Europe: basic terminological and substantive aspects

Bakaev D.I.

National University "Odessa Law Academy",

Fontanska road, 23, Odessa, Ukraine

idbakaev@gmail.com

Key words:

rape, crime, criminal law of Ukraine, criminal law of South-Eastern Europe, comparative legal research.

The main terminological and substantive aspects of rape as a separate type of crime under the criminal law of Ukraine and the countries of South-Eastern Europe are analysed. It is established that in the legislation of most countries of South-Eastern Europe, all elements corresponding to the Istanbul Convention are absent. It is determined that the legal structure of rape as sexual intercourse without consent has a number of shortcomings. It is substantiated that the definition of will as a separate element of consent is problematic, as it creates too wide limits for incriminating actual sexual intercourse without consent.

The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence; Istanbul Convention is the most common international agreement to combat human rights violations. According to Art 36 of the Istanbul Convention, the parties take the necessary legislative or other measures to ensure that the following forms of intentional conduct (sexual violence, including rape) are criminalized: a) committing, without consent, vaginal, anal or oral penetration of another person's body using any part of the body or object; b) committing, without consent, other acts of a sexual nature with a person; c) forcing another person to commit, without consent, acts of a sexual nature with a third party.

It is important to emphasize that among the first 10 member states of the Council of Europe to ratify this Convention were Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro, Northern Macedonia and Serbia. In Ukraine, the rule on liability for rape has been completely changed and brought into line with the provisions of the Convention.

It is concluded that in the legislation of most countries of South-Eastern Europe, there are no elements that comply with the Istanbul Convention. This is mainly because the vast majority of South Eastern European countries have legal definitions of rape based on force or threat of force (or other coercion) rather than lack of consent. These include Bulgaria, Romania, Slovenia, Macedonia, Bosnia and Herzegovina, Republika Srpska and Brcko District. Defining the concept of rape by using the phrase "voluntary consent" in the text takes place in Ukraine, Croatia, Montenegro, etc.

Постановка проблеми. Зґвалтування як окремих вид злочину все частіше стає окремим предметом для дослідження не лише за кримінальним правом України, але і за кримінальним правом зарубіжних країн, в тому числі країн Південно-Східної Європи. Сфера інтересу насамперед стосується визначення поняття «зґвалтування». Отже, як слід визначати зґвалтування – як сексуальний контакт за відсутності згоди або як сексуальний контакт із використанням примусу, застосуванням сили або погрози силою або з використанням інших примусових обставин? Для того, щоб дати відповідь на поставлене запитання, розгляну міжнародні

акти, які стали основою для запровадження змін до дефініції «зґвалтування» в Україні та країнах Південно-Східної Європи.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами, або Стамбульська конвенція (Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention) (далі – Конвенція) [1] є найбільш поширеною міжнародною угодою, предметом якої є боротьба з цим порушенням прав людини. Її метою була нульова толерантність до такого виду насильства, тому

імплементация цієї конвенції стала значним кроком на шляху внесення змін в усталене поняття «зґвалтування» в Україні та країнах Південно-Східної Європи. Такі зміни мали за мету створення безпечніших умов життя як на території Європи, так і поза її межами.

Аналіз останніх досліджень. Питання кримінальної відповідальності за зґвалтування та інші статеві злочини досліджували такі відомі вчені Ю.В. Александров, В.І. Борисов, Л.В. Дорош, О.О. Дудоров, А.С. Лукаш, М.І. Мельник, В.О. Навроцький, Є.Л. Стрельцов, Є.В. Фесенко, М.І. Хавронюк, С.Д. Шапченко та інші. У порівняльно-правовому аспекті дослідження складу злочину зґвалтування здійснювали: Т.Д. Лисько, А.М. Соловійова, Є.Л. Стрельцов, М.І. Хавронюк, С.С. Яценко та інші.

Метою статті є встановлення основних термінологічних і змістовних аспектів зґвалтування як окремого виду злочину за кримінальним правом України та країн Східної Європи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно при проведенні порівняльно-правових досліджень дослідники насамперед звертаються до законодавства високо розвинутих держав. Таке звернення є корисним, але скоріше в плані майбутнього правового ідеалу. Україна обрала європейський вектор розвитку законодавства, тому вкрай важливим є питання обміну досвідом у галузі формулювання юридичних норм і удосконалення кримінально-правових положень із державами цього континенту [2, с. 6].

Враховуючи це, виглядає не менш корисним звернення до кримінального досвіду європейських держав Південно-Східного регіону, які знаходяться на схожому етапі соціального розвитку, що і Україна. Держави Південно-Східної Європи, які раніше всі знаходилися в одному політико-економічному державному об'єднанні, зараз проходять схожий шлях суспільної еволюції.

Дослідження досвіду кримінального законодавства цих країн у будь-якому випадку, на мою думку, дає позитивний результат. Якщо такий досвід має необхідний ефект, його можливо використовувати. Якщо ж такий досвід є не досить продуктивним, то це може допомогти не використовувати його при реформуванні вітчизняного законодавства. Це, на мою думку, робить необ-

хідним використання при проведенні порівняльно-правового дослідження кримінального законодавства саме країн Південно-Східного регіону.

Відповідно до ст. 3 Стамбульської конвенції насильство щодо жінок розуміється як порушення прав людини і форма дискримінації стосовно жінок і означає всі акти насильства за гендерною ознакою, які призводять або можуть призвести до фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди або страждань жінок, включаючи загрози таких актів, примус або довільне позбавлення волі, незалежно від того, чи відбувається це в публічному або приватному житті.

Відповідно до ст. 36 Стамбульської конвенції сторони вживають необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення того, щоб було криміналізовано такі форми умисної поведінки (сексуальне насильство, у тому числі зґвалтування): 1) здійснення без згоди вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з використанням будь-якої частини тіла або предмета; 2) здійснення без згоди інших актів сексуального характеру з особою; 3) примушування іншої особи до здійснення без згоди актів сексуального характеру з третьою особою.

Відповідно до ч. 2 ст. 36 Стамбульської конвенції згоду повинно бути надано добровільно як результат вільного волевиявлення особи, отриманого в контексті супутніх обставин. Важливо підкреслити, що серед перших 10 країн-членів Ради Європи, які ратифікували цю Конвенцію, були Албанія, Боснія і Герцеговина, Чорногорія, Північна Македонія та Сербія [3].

Албанія вдосконалила своє законодавство щодо боротьби з насильством у сім'ї; змінений Закон Албанії № 47 про заходи щодо боротьби з насильством у сімейних відносинах вступив у силу в вересні 2018 року. Закон Албанії № 47/2018 забезпечує захист жертв з боку поліції, як тільки вони повідомляють про те, що трапилося; їм більше не доведеться чекати два дні для отримання охоронного наказу, їх можна негайно вивести до притулку.

Закон також поширюється на жінок, які перебувають в інтимних відносинах, але не мають формальних зв'язків із винним, таких як шлюб або спільне проживання. Крім того, новий закон

	Підписання	Ратифікація	Набрання чинності
Албанія	19/12/2011	04/02/2013	01/08/2014
Боснія і Герцеговина	08/03/2013	07/11/2013	01/08/2014
Чорногорія	11/05/2011	22/04/2013	01/08/2014
Македонія	08/07/2011	23/03/2018	01/07/2018
Сербія	04/04/2012	21/11/2013	01/08/2014

№ 22/2018 про соціальне житло в Албанії визначає жертв насильства в сім'ї як бенефіціарів послуг соціального житла і розширює їх можливості для отримання економічної незалежності.

Боснія і Герцеговина також внесли відповідні законодавчі зміни після ратифікації цієї Конвенції. Наприклад, у поправках до Кримінального кодексу Боснії і Герцеговини (прийнятих у травні 2015 року) були внесені зміни до визначення поняття «згвалтування», яке було приведене у відповідність до міжнародних стандартів, включаючи згадану вище Конвенцію. Зміни були внесені і до законодавства на рівні суб'єктів федерації. Так, до КК Республіки Сербської були внесені зміни щодо визначення злочину, пов'язаного із сексуальним насильством, які були узгоджені з Конвенцією. Але повного дотримання відповідності з положеннями Конвенції ще не досягнуто, особливо щодо положень про запобігання згвалтуванням у шлюбі.

Поправки до Кримінального кодексу Чорногорії у 2017 році призвели до суттєвих змін щодо злочину згвалтування. У Чорногорії було розроблено і прийнято Стратегію захисту від домашнього насильства (2016-2020 рр.) [4]. 21 листопада 2013 року Сербія стала восьмою державою-членом Ради Європи, яка ратифікувала Стамбульську конвенцію. М. Шкулич справедливо звертає увагу на відсутність у чинному КК Сербії визначення поняття «згвалтування» через категорію «згода» [4].

Захист прав і свобод, забезпечення гендерної рівності, рівні права жінок і чоловіків, відсутність обмежень чи привілеїв за ознакою статі, досягнення паритетного становища жінок і чоловіків в усіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України, – от що лежить в основі Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (далі – Закону) [5].

Відповідно до цього Закону дискримінація за ознакою статі – ситуація, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [5].

Відповідно до цього Закону визначено, що сексуальні домагання – дії сексуального характеру, виражені словесно (погрози, залякування, непристойні зауваження) або фізично (доторкання, поплескування), що принижують чи ображають осіб, які перебувають у відносинах трудового, службового, матеріального чи іншого підпорядкування [5].

Крім того, Україна та країни Південно-Східної Європи розробили чимало заходів на покращення свого законодавства. Так, в Україні було прийнято Закон «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [6], яким було визначено організаційно-правові засади запобігання та протидії домашньому насильству, основні напрями реалізації державної політики у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, спрямовані на захист прав та інтересів осіб, які постраждали від такого насильства.

Відповідно до ч. 1 ст. 1 цього Закону було визначено терміни «дитина-кривдник», «дитина, яка постраждала від домашнього насильства», «домашнє насильство» та інші [6]. Так, дитина-кривдник – особа, яка не досягла 18 років та вчинила домашнє насильство у будь-якій формі. Дитина, яка постраждала від домашнього насильства (постраждала дитина), – особа, яка не досягла 18 років і зазнала домашнього насильства у будь-якій формі або стала свідком (очевидцем) такого насильства.

Під домашнім насильством розуміється діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь.

Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв, мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, яка включає словесні образи, погрози, у тому числі щодо третіх осіб, приниження, переслідування, залякування, інші діяння, спрямовані на обмеження волевиявлення

особи, контроль у репродуктивній сфері, якщо такі дії або бездіяльність викликали у постраждалої особи побоювання за свою безпеку чи безпеку третіх осіб, спричинили емоційну невпевненість, нездатність захистити себе або завдали шкоди психічному здоров'ю особи.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, яка включає будь-які діяння сексуального характеру, вчинені стосовно повнолітньої особи без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини, примушування до акту сексуального характеру з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості особи, в тому числі вчинені стосовно дитини або в її присутності [6].

В Україні було прийнято Закон від 6 грудня 2017 року «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

В Україні норму про відповідальність за зґвалтування було повністю змінено і приведено у відповідність до положень Конвенції. Раніше під зґвалтуванням український законодавець розумів природні статеві зносини між особами різної статі всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. При цьому перелік неправомірних дій, якими зумовлюється факт зґвалтування, був вичерпним. Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в інший спосіб, наприклад шляхом настирливих пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) не могли кваліфікуватися за статтею 152 КК України.

Після внесених змін під зґвалтуванням відповідно до ч. 1 ст. 152 КК України розуміють вчинення дій сексуального характеру, пов'язаних із вагінальним, анальним або оральним проникненням у тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета без добровільної згоди потерпілої особи.

У 2004 році Європейський суд з прав людини встановив, що вирішальним фактором для кваліфікації злочину як зґвалтування є відсутність згоди потерпілої особі, а не застосування насильства для подолання опору потерпілої особи (M.C. v Bulgaria: A landmark ruling that established that lack of violence does not mean consent) [7, с. 7–8]. Справа стосувалася M.C., яка стверджувала, що

двоє чоловіків зґвалтували її окремо 31 липня та 1 серпня 1995 року, коли їй було 14 років. Події відбулися вночі після того, як вони втрюх пішли в диско-бар. Вона познайомилася з одним із чоловіків вночі напередодні події. Інший чоловік був братом однокласника. Дівчина повідомила про зґвалтування в поліцію. У листопаді 1995 року державний обвинувач порушив кримінальну справу за фактом вчинених зґвалтувань і передав справу слідчому.

У своїй заяві слідчим дівчина повідомила, що у неї не було сил чинити опір насильству, в той час як двоє чоловіків стверджували, що статевий акт стався з її повної згоди. 17 березня 1997 року прокурор розпорядився припинити кримінальне розслідування у зв'язку із застосуванням сили або погроз щодо M.C. Він заявив, що ніякого опору з її боку або спроб звернутися по медичну допомогу не було. Дівчина оскаржила це рішення в обласній і Головній прокуратурах. Але апеляції були відхилені за однаковими підставами. Наприклад, у відповідь на другу апеляцію прокурор заявив, що слідів фізичної сили, таких як удари або порваний одяг, не було. Він згадав, що для неповнолітньої дівчини є незвичайним статевий акт двічі протягом короткого проміжку часу з двома різними людьми, але лише цього факту не досить для встановлення факту вчинення злочинного діяння за відсутності інших доказів і через неможливість збору додаткових доказів [8].

У грудні 1997 року потерпіла жінка звернулася до Європейського суду з прав людини, стверджуючи, що національна правозастосовна система, яка вимагала докази фізичного опору з боку потерпілої, є недосконалою, а отже, дії винних залишалися безкарними [8].

Переважна більшість країн, проаналізованих у цьому дослідженні, мають юридичні визначення зґвалтування, засновані на силі, погрозі силою або примусу, а не на відсутності згоди. Це Болгарія, Румунія, Словенія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Республіка Сербська та округ Брчко, інші. Так, відповідно до ч. 1 ст. 186 КК Македонії [9] підлягає кримінальній відповідальності за зґвалтування той, хто, використовуючи силу або погрозу безпосереднім нападом на життя або тіло іншої особи, або на життя, або тіло близької потерпілому особи, примушує її вступити у статевий зв'язок.

У кримінальних законах Боснії і Герцеговини, Республіки Сербської та округу Брчко зґвалтування визначається як статевий акт (відносини, обіцянка, дія), що вчиняється під погрозою застосування сили і нападу на життя і тіло жертви або інших близьких їй осіб. Відповідно до ст. 170 КК Словенії кримінальній відповідальності за зґвалтування підлягає той, «хто примушує особу тієї

самої чи іншої статі до статевого акту з ним, використовуючи силу чи погрожуючи негайним нападом на життя чи тіло».

Європейське жіноче лобі (The European Women's Lobby – EWL) – найбільша організація жіночих асоціацій у Європейському Союзі, яка працює над просуванням прав жінок і рівністю між правами жінок та чоловіків. Ще у 1997 році EWL сформувала Спостережну Раду по боротьбі з насильством щодо жінок, яка є групою, що складається з одного експерта від кожної держави-члена ЄС, країни Європейського економічного простору, а також від країни, яка перебуває в офіційному процесі приєднання до ЄС, та асоційованих експертів із сусідніх країн, які мають великий досвід у сфері боротьби з насильством щодо жінок.

У 2013 року EWL підготовлено звіт під назвою «Барометр при зґвалтуванні» (The EWL Barometer on Rape 2013) [10], що вказує на деякі аргументи, які часто висувуються на протигагу визначенню зґвалтування на основі відсутності згоди, які «іноді його також засуджують, як важко довести і таке, що на практиці може призвести до «вторинної віктимізації».

У спробі уникнути такої вторинної віктимізації в деяких країнах були розроблені визначення зґвалтування, засновані на існуванні певних обставин, а не на «відсутності згоди». До визначення насильства під час вчинення зґвалтування, крім сили або погрози, також включають обставини, коли жертва «позбавлена» можливості самооборони (Болгарія).

«Барометр при зґвалтуванні» чітко підкреслює, що більшість країн повинні вдосконалити своє законодавство про відповідальність за зґвалтування та включити стандарти Стамбульської конвенції. У законодавстві більшості країн як і раніше відсутні елементи, що дозволяють йому відповідати Стамбульській конвенції, здебільшого тому що сила або залякування все ще є необхідними елементами у визначенні зґвалтування. В багатьох національних законодавствах звинувачення залежить від скарги жертви. У випадку, якщо потерпілий відмовляється підтримувати обвинувачення, справа не буде пору-

шена. Основний ризик такої ситуації полягає в тому, що жертва може відмовитися від скарги під тиском з боку винної особи.

У звіті зазначено, що законодавство набагато нижче мінімальних стандартів є характерним для Болгарії, Сербії та України (на момент звіту діяла «стара» редакція норми про зґвалтування; чинна норма ст. 152 КК України, викладена в редакції Закону від 6 грудня 2017 року № 2227-VIII). Приклади ключових проблем: можливість для злочинця уникнути санкцій, якщо він одружується із жінкою до винесення вироку (Болгарія) [10, с. 10]. Україна та деякі країни Південно-Східної Європи визначають поняття «зґвалтування» шляхом вживання у тексті словосполучення «добровільна згода», що має місце в Україні, Хорватії, Чорногорії тощо.

Відповідно до ч. 1 ст. 204 КК Чорногорії зґвалтування має місце, коли «будь-яка особа, яка примушує іншу до сексуального контакту або іншого акту аналогічного характеру без згоди цієї особи». Цікавим є і те, що, на відміну від КК України, де взагалі у нормі про зґвалтування не згадується насильницьке зґвалтування, у ч. 2 ст. 204 КК Чорногорії йдеться про примушування іншого вступити у статевий зв'язок або вчинити інший акт аналогічного характеру за допомогою сили чи погроз безпосереднім нападом на життя або тіло цієї або іншої особи.

Висновки. Таким чином, аналіз основних термінологічних і змістовних аспектів зґвалтування як окремого виду злочину за кримінальним правом України та країн Південно-Східної Європи показав, що у законодавстві більшості країн Південно-Східної Європи відсутні елементи, які відповідають Стамбульській Конвенції. Це в основному тому, що переважна більшість країн Південно-Східної Європи мають юридичні визначення зґвалтування, засновані на силі або погрозі силою (або на іншому примусі), а не на відсутності згоди. Це, зокрема, Болгарія, Румунія, Словенія, Македонія, Боснія і Герцеговина, Республіка Сербська та округ Брчко. Визначення поняття «зґвалтування» шляхом вживання у тексті словосполучення «добровільна згода» має місце в Україні, Хорватії, Чорногорії тощо.

Література

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention. URL: <https://rm.coe.int/1680630978>.
2. Кримінальний кодекс Республіки Польща / під ред. В.Л. Менчинського. Переклад на українську мову В.В. Станіч. Київ : ОВК, 2016. 138 с.
3. Chart of signatures and ratifications of Treaty 210, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/%20/conventions/treaty/210/signatures?desktop=false>.
4. Радікович Звездан. Третман кривичног дела силовања у правној теорији и пракси. Докторска дисертација. Универзитет Едуконс. Факултет. Сремска Каменица. Сремска Каменица, 2016.

5. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
6. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>.
7. Right to be free from rape. overview of legislation and state of play in Europe and international human rights standards. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR0194522018ENGLISH.PDF>.
8. M.C. v Bulgaria, № 39279/98, ECHR 2203XII, para 65.
9. Criminal Code of the Republic of North Macedonia (2009, amended 2018). (English version). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8145/file/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf.
10. Barometer on Rape (The EWL, 2013). URL: <http://violentadegen.ro/wp-content/uploads/EWL-Barometer-on-Rape-in-the-EU-2013.pdf>.

References

1. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence; Istanbul Convention. URL: <https://rm.coe.int/1680630978>.
2. Kryminalnyj kodeks Respubliki Polska / pid red. V.L. Menchyns'koho. Pereklad na ukrainsku movu V.V. Stanich. Kyiv : OVK, 2016. 138 s. *[in Ukrainian]*.
3. Chart of signatures and ratifications of Treaty 210, Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence Council of Europe. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/%20/conventions/treaty/210/signatures?desktop=false>.
4. Radojkovyh Zvezdan. Tretman kryvychnoh dela sylovaња u pravnoj teoryji y praksy. Doktorska dysertatsyja. Univerzitet Edukons. Sremska Kamenytsa, 2016 *[in Serbian]*.
5. Закон Украйны “Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostej zhinok i cholovikiv”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15> *[in Ukrainian]*.
6. Закон Украйны “Pro zapobihannia ta protydiu domashn'omu nasyilstvu”. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> *[in Ukrainian]*.
7. Right to be free from rape. overview of legislation and state of play in Europe and international human rights standards. URL: <https://www.amnesty.org/download/Documents/EUR0194522018ENGLISH.PDF>.
8. M.C. v Bulgaria, № 39279/98, ECHR 2203XII, para 65.
9. Criminal Code of the Republic of North Macedonia (2009, amended 2018). (English version). URL: https://www.legislationline.org/download/id/8145/file/fYROM_CC_2009_am2018_en.pdf.
10. Barometer on Rape (The EWL, 2013). URL: <http://violentadegen.ro/wp-content/uploads/EWL-Barometer-on-Rape-in-the-EU-2013.pdf>.